

Kazimierz Górski

Semantyczne i gramatyczne właściwości terminów technicznych

Studia Rossica Posnaniensia 12, 177-186

1979

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SEMANTYCZNE I GRAMATYCZNE WŁAŚCIWOŚCI TERMINÓW TECHNICZNYCH

Wydany w Moskwie w 1964 roku Słownik Encyklopedyczny definiuje termin i terminologię w następujący sposób:

„Термины — слова или словосочетания, являющиеся точным обозначением предметов, процессов науки, искусства, техники, промышленности и др. Отличаются от слов обиходной лексики специализированностью значения, однозначностью, точностью семасиологических границ. Система терминов определённой области называется терминологией”¹.

Niniejszy artykuł jest próbą przedstawienia właściwości semantycznych i gramatycznych terminów technicznych, stanowiących ogromną warstwę języka specjalistycznego, gdyż średnio rozwinięte działy techniki mają słownictwo liczące 15 000 - 25 000 terminów, a słowniki ogólnotechniczne (tzw. politechniczne) obejmują 100 000 - 150 000 terminów. Rzecz jasna, że opanowanie takiej ilości terminów byłoby niemożliwe, gdyby nie daleko posunięta regularność terminologii technicznej, która zapewnia specjalistom należyłą orientację².

Mimo wielu badań prowadzonych nad terminologią w różnych aspektach³, aspekt lingwistyczny tych badań i związana z nimi problematyka języko-

¹ *Энциклопедический словарь*, pod red. Б. А. Введенского, Москва 1964, s. 495.

² Materiał leksykalny został zaczerpnięty z następujących źródeł (w nawiasie podano upomowne skróty): *Энциклопедический словарь* pod red. Б. А. Введенского, Москва 1964, (ЭС); С. И. Ожегов, *Словарь русского языка*, Москва 1964 (Сож); *Польско-русский политехнический словарь*, pod red. А. А. Аблова, Москва 1963 (ПС); *Wielki Słownik Techniczny Rosyjsko-Polski*, Warszawa 1973 (WSTrp); A. Mirowicz, I. Dulewicz, I. Grek-Pabis, I. Maryniak, *Wielki Słownik Rosyjsko-Polski*, Warszawa-Moskwa 1970 (WSrp); З. Е. Александрова, *Словарь синонимов русского языка*, Москва 1971 (СС).

³ В. П. Даниленко, *Лингвистические требования к стандартизуемой терминологии*, s. 5 - 34; В. П. Петушков, *Лингвистика и терминоведение*, s. 102 - 106, W: *Терминология и норма*, pod red. В. П. Даниленко, Москва 1972; Т. Л. Канделаки, *Связь между содержанием полятий и морфемной структурой технических терминов*, Москва 1964, s. 84 - 95; Т. Л. Канделаки, *О некоторых суффиксальных моделях технических терминов*, „Физиологические науки” 1962, nr 1, s. 42 - 55; Н. П. Кузьмин, *Отглагольные существительные с специальной лексике*. W: *Исследования по русской терминологии*, pod red. В. П. Даниленко, Москва 1971, s. 183 - 199 i in.

znawcza dotychczas nie zostały wyczerpane. Dlatego próba opisu terminów jako osobnej warstwy słownikowej i gramatycznej języka ogólnonarodowego wydaje się interesująca ze względu chociażby na perspektywy ujawnienia związków terminologii z językiem potocznym, jak również uchwycenia cech charakterystycznych tylko dla terminologii.

Jest rzeczą powszechnie znaną, iż analizę leksyki przeprowadza się w następujących aspektach: 1) badanie leksyki z punktu widzenia procesów semantycznych (polisemia, homonimia, synonimia, antonimia); 2) badanie źródeł formowania się leksyki i 3) aspekt emocjonalno-stylistyczny. Nawet pobieżna analiza terminologii z punktu widzenia wyżej wymienionych aspektów jest interesująca chociażby z tego względu, że niektóre z nich, szczególnie emocjonalno-stylistyczny i część semantycznych w odniesieniu do terminologii nie mają zastosowania⁴.

POLISEMIA I HOMONIMIA

Warunek jednoznaczności terminów wysuwany jest na jedno z pierwszych miejsc i wydaje się, że zadaniem prac terminologicznych jest przede wszystkim ustalenie takich nazw technicznych, aby różnica pomiędzy ich znaczeniem rzeczywistym z domniemanym była minimalna. Niejednokrotnie jednak wysuwa się wiele zastrzeżeń co do jednoznaczności terminów, stwierdza się w nich szeroko rozwiniętą polisemię oraz nawołuje się do wyeliminowania tego zjawiska z terminologii. Nasuwa się więc pytanie dlaczego polisemia w terminologii jest zjawiskiem dość częstym, jeśli termin właściwie nie powinien być wieloznaczny? Aby chociaż częściowo odpowiedzieć na to pytanie, przeanalizujmy kilka przykładów i ustalmy, jakie kategorie terminów najbardziej ulegają zjawisku wieloznaczności.

Na podstawie przeanalizowanego materiału można stwierdzić, że są to przede wszystkim oderwane rzeczowniki odczasownikowe, które powinny określać proces, działanie, to znaczy posiadać takie znaczenie, jakie wyrażał czasownik, od którego dany rzeczownik został utworzony. A oto przykłady: termin *смазка* ma wiele znaczeń: 1) substancje zmniejszające tarcie współpracujących części, 2) doprowadzenie smarów do maszyny, 3) różne warunki tarcia części maszyn i inne (ЭС, s. 402); *обмотка* — 1) uzwojenie i 2) nawijanie, okręcanie, uzwajanie (WSTrp, s. 691); *центровка* — 1) środkowanie, osiowanie, centrowanie i 2) nakielkowywanie (WSTrp, s. 1361); *накладка* — 1) nakładanie i 2) nakładka, okładzina (WSTrp, s. 651); *оттяжка* — 1) odciąż-

⁴ Zob. Н. П. Кузьмин, *Нормативная и ненормативная специальная лексика*, s. 68 - 81, Е. Н. Толикина, *Некоторые лингвистические проблемы изучения термина*, s. 53 - 67, А. И. Моисеев, *О языковой природе термина*, s. 127 - 138. W: *Лингвистические проблемы научно-технической терминологии*, pod red. С. Г. Бархударова, Москва 1972 i in.

gnięcie, odciąganie i 2) odciągacz (WSrp, s. 774); поковка — 1) kucie i 2) odkówka (WSrp, s. 899); сцепление — 1) sprzęgło, 2) łączenie się i 3) przyczepność (WSTrp, s. 1199); сверление — 1) borowanie, wiercenie i 2) otwór (WSrp, s. 1146); протяжка — 1) przeciąganie, przeciągnięcie i 2) przeciągacz (WSrp, s. 1033).

Istnieją również inne kategorie terminów łatwo ulegające zjawisku polisemii (np. nazwy dziedzin naukowych, w których obok ogólnego znaczenia realizuje się w użyciu bardziej konkretny wariant tego znaczenia — por. геометрия i геометрия режущей части инструмента (WSTrp, s. 198), lecz omawianie wszystkich kategorii terminów nie wchodzi w zakres niniejszego artykułu. Ograniczymy się więc do stwierdzenia, że polisemia terminów, mimo dążenia do jej zlikwidowania, jest naturalnym przejawem praw rozwoju słownictwa, w tym i terminologicznego.

O homonimii terminów mówi się w zasadzie wówczas, gdy polisemia rozszerza się na tak dalekie zakresy znaczeniowe, że w poczuciu mówiących zatracają się związki poszczególnych znaczeń i to jest właśnie najbardziej charakterystyczną cechą tego zjawiska w terminologii. Chodzi tu przede wszystkim o takie przypadki, gdy jeden i ten sam termin spotykamy w terminologiach odnoszących się do różnych dziedzin techniki czy nauki (n.b. im bardziej są odległe dziedziny, do których określane przez te terminy pojęcia należą, tym mniejsza jest możliwość złego ich zrozumienia). A oto kilka przykładów: палец — 1) w technice — sworzeń, 2) w anatomii — palec, część ręki, 3) w budownictwie — leźnia, maculec (belka rusztowania) (WSTrp, s. 749); мост — 1) w budownictwie drogowym — most, 2) w technice — most połączeń równoległych (np. przedni most, tylny most), 3) w elektryczności — most (WSTrp, s. 632); привод — 1) napęd w ogóle (np. napęd pasowy), 2) pędnia, transmisja (WSrp, s. 967); сборник — 1) zbiór (np. przepisów drogowych), 2) zbiornik, kolektor (np. kolektor wydechowy — выхлопной сборник) (WSTrp, s. 1042); выпуск — 1) wlot, wejście (jako proces w ogóle); 2) w technice — jako jeden z suwów pracy silnika, 3) w odlewnictwie — szczelina wlewowa, część układu wlewowego (WSTrp, s. 160); диафрагма — 1) w optyce — przysłona, przesłona, 2) w technice — przepona oraz koło kierujące w turbinie, przewal, kierownica sprężarki o środkowej wielostopniowej (WSTrp, s. 255); дифференциал — 1) w technice — mechanizm różnicowy, 2) w matematyce — różniczka (WSTrp, s. 264).

SYNONIMIA

Zgodnie z zasadą jednomianowości terminów⁵ skierowaną przeciw równoznacznikom i bliskoznacznikom i głoszącą, że tylko jedna nazwa powinna

⁵ Zob. M. Mazur, *Terminologia techniczna*, Warszawa 1961, s. 34 - 36.

oznaczając jedno pojęcie, synonimię, tak użyteczną w języku potocznym do wyrażenia rozmaitych odcieni znaczeniowych, w terminologii uważa się za bardzo szkodliwą, przysparzającą wiele trudności tak naukowcom i technikom, jak i innym osobom korzystającym z literatury specjalistycznej.

Należy zaznaczyć, że w odróżnieniu od synonimii języka potocznego, gdzie synonimy oznaczają pojęcia zbliżone, synonimy w terminologii oznaczają te same pojęcia lub obiekty, dlatego twierdzenie o wzbogacaniu języka poprzez stosowanie synonimów w terminologii nie wytrzymuje krytyki. Dla techniki istotne znaczenie ma bogactwo języka polegające nie na mnogości słów, a na mnogości pojęć, jakie można w nim wyrazić. Tymczasem synonimy zwiększają ilość słów bez zwiększenia ilości pojęć.

Przyczyny i źródła powstawania synonimów w terminologii są częściowo takie same, jak w języku ogólnonarodowym i tylko w niektórych wypadkach można tu stwierdzić pewną odrębność. Do wspólnych można zaliczyć przypadki równoległego, synonimicznego używania nazw języka ojczystego i zapożyczeń, co ma szczególnie często miejsce w związku z rozwojem nowych dziedzin nauki i rozwojem technicznym. Przytoczmy kilka przykładów: мотор — двигатель (СС, s. 116), пульверизатор — распылитель (WSTrp, s. 1042, 1092), реле — передатчик (WSTrp, s. 765, 1006), акселератор — педаль газа (WSTrp, s. 16, 759), очиститель — фильтр (WSTrp, s. 764, 1317), коммуникация — средства сообщения ((ПС, s. 158), экскаватор — землечерпалка (ПС, s. 160), канат — трос — веревка (Сож, s. 282, 795) i wiele innych.

Oprócz tego synonimy w terminologii powstają w wyniku skracania nazw długich, dwu- i więcej wyrazowych i wówczas równoległe używa się nazw pełnych i skróconych. Zilustrujmy to kilkoma przykładami (pomijając analizę zachodzących tutaj bardzo ciekawych procesów słowotwórczych): броневой транспортер — бронетранспортер (WSTrp, s. 91), зубчатое колесо — зубчатка (WSTrp, s. 338), топливные провода — топливопроводы (WSTrp, s. 1236), шестеренное колесо — шестерня (WSTrp, s. 1394), бензиновый бак — бензобак (WSTrp, s. 70), бензиновый уловитель — бензоуловитель (WSTrp, s. 71), масляный фильтр — маслофильтр (WSTrp, s. 565), маховое колесо — маховик (WSTrp, s. 572), карданный вал — кардан (WSTrp, s. 391) i wiele innych.

Inną przyczyną powstawania synonimów w terminologii różniącą ją od języka ogólnonarodowego jest używanie terminów tworzonych od nazwisk wynalazców: дизельный двигатель — дизель (WSTrp, s. 237, 257), джонсон-эффект — тепловой эффект (WSTrp, s. 1451), гальваномангнитный полупроводниковый прибор — датчик Холла (WSTrp, s. 235) i inne.

Przytoczone (choć nieliczne) przykłady świadczą o dość szerokim rozpowszechnieniu zjawiska synonimii w terminologii, jak również o niektórych charakterystycznych cechach wyrazów-terminów w aspekcie rozpatrywanego zjawiska.

ANTONIMIA

Jest rzeczą stwierdzoną, że w terminologii istnieją, a nawet są specjalnie wprowadzane pojęcia przeciwstawne, antonimiczne, które są realizowane za pomocą środków tak leksykalnych, jak i słowotwórczych. Jak stwierdza N. Z. Kotiełowa, „противоположение понятий — элемент научного описания объектов, организующее его начало. Являясь точками отсчёта, противоположные понятия позволяют измерять явления, признаки, качества. А наука начинается там, писал Менделеев, где можно считать...”⁶

Przytoczony cytat konstatuje fakt istnienia i niezbędności wprowadzania pojęć przeciwstawnych w terminologii, dlatego zjawisko antonimii w języku nauki i techniki jest rozpowszechnione bodaj że szerzej niż w języku ogólnoliterackim. Przytoczmy kilka przykładów: ближний свет — дальний свет (WSTrp, s. 1047), контактное реле — бесконтактное реле (WSTrp, s. 1006, 1007), микросостояние — макросостояние (WSTrp, s. 556, 618), верхняя мертвая точка — нижняя мертвая точка (WSTrp, s. 1240), впускной коллектор — выпускной коллектор (WSTrp, s. 440), впускной клапан — выпускной клапан (WSTrp, s. 418), такт впуска — такт выпуска (WSTrp, s. 1250), фильтр грубой очистки — фильтр тонкой очистки (WSTrp, s. 1319) i wiele innych, które świadczą o tym, że zjawisko antonimii nie tylko nie jest obce terminologii, lecz wręcz odwrotnie, właśnie w niej pojęcia antonimiczne stały się w wielu wypadkach niezbędne. W języku nauki i techniki mogą powstawać własne sposoby tworzenia antonimów. Na przykład terminy твердые тела i жидкие тела (WSTrp, s. 1211, 1212) powstały właśnie w języku nauki, gdyż potocznie zwykliśmy twierdzić, że twarde przeciwstawiać miękkie.

ŹRÓDŁA I SPOSOBY FORMOWANIA SIĘ LEKSYKI TERMINOLOGICZNEJ

Analizując terminologię techniczną pod względem źródeł jej pochodzenia i sposobów formowania należy brać pod uwagę: 1) zapożyczenia z języków obcych, które stanowią gotową terminologię, przenoszoną do języka rosyjskiego i wykorzystywaną bez żadnych zmian, 2) zapożyczenia z rosyjskiego języka potocznego, 3) słowotwórstwo oparte na formantach z języków klasycznych.

ZAPOŻYCZENIA Z INNYCH JĘZYKÓW

Są one bardzo szeroko rozpowszechnione w terminologii rosyjskiej. Wydaje się, iż jest to naturalny i nieunikniony sposób uzupełniania języka technicznego, mimo że prawie we wszystkich krajach toczy się walka o czystość języka oj-

⁶ Н. З. Котелова, *К вопросу о специфике термина*. W: Лингвистические проблемы ..., op. cit., s. 122.

czystego i wszędzie tam, gdzie jest to możliwe, zapożyczenia zamieniane są słowami rodzimymi. Jako ciekawostkę i przykład przesadnego puryzmu można przytoczyć fakt, iż w języku węgierskim nawet wyraz elektryczność, który przyjął się prawie we wszystkich językach świata został zamieniony rodzimym *villamos* od wyrazu *villamo* — piorun.

W Związku Radzieckim toczą się żywe dyskusje nad zredukowaniem nadmiernej ilości obcych nazw technicznych. Mimo to w dalszym ciągu w powszechnym użyciu w literaturze technicznej są takie nazwy jak: мотор, конденсатор, автомобиль, шасси, дифференциал, рычаг (n.b. z języka polskiego), ресивер, плафон, платформа, радиатор, сигнал, карбюратор, стабилизатор, амортизатор, стенд, картер, регулятор, автодром, генератор, альтернатор, прибор, шланг, шарнир, жалюзи, буфер, ремонт i wiele innych.

ZAPOŻYCZENIA Z ROSYJSKIEGO JĘZYKA POTOCZNEGO

Są to wyrazy z języka potocznego, które zostały przeniesione do języka techniki, wyspecjalizowały się w nim w różnym od potocznego znaczeniu. Przytoczmy kilka przykładów. Wyraz *усталость* ze znaczeniem potocznym uczucia zmęczenia, osłabienia organizmu od pracy, ruchu itp. jest wykorzystywany w terminologii jako *усталость металлов* (WSTrp, s. 1293), określanej jako stan metalu lub stopu znajdującego się pod wielokrotnym działaniem obciążeń, szczególnie wibracyjnych. *Возмущение* — jako silny gniew, oburzenie i *возмущение* w technice — to zaburzenie, zakłócenie, wymuszenie (WSTrp, s. 150). *Козырек* — jako twarda wystająca część czapki w języku potocznym, natomiast w technice — jako garb denka tłoka (WSTrp, s. 433). *Собачка* — w języku potocznym mały piesek, a w technice — zapadka, zatrask (WSTrp, s. 1115). *Тормозные колодки* — szczęki hamulcowe w układzie hamulcowym samochodu (WSTrp, s. 442), a *колодка* w języku potocznym — kawałek drewna, kłoc drewna. *Гусеница* — w języku potocznym — gąsienica (typ robaka), natomiast w technice — część układu jezdnego pojazdu mechanicznego (WSTrp, s. 231). *Коза* — w zoologii — koza (*Capra hircus*), w technice — wóz do przewozu drewna kopalnianego (WSTrp, s. 432), i dalej z podobną specjalizacją znaczeń wystąpiły: *лебедка*, *кошка*, *башмак*, *вилка*, *стакан*, *колено*, *зев*, *плечо*, *кулачок*, *выносливость*, *отказ*, *невесомость*, *карманы памяти* i wiele innych.

SŁOWOTWÓRSTWO OPARTE NA FORMANTACH RODZIMYCH I FORMANTACH Z JĘZYKÓW KLASYCZNYCH

W zakresie słowotwórstwa w terminologii można odróżnić dwie grupy terminów: 1) powstałych zgodnie z normami języka ogólnonarodowego i 2) powstałych według norm nie znanych w języku ogólnonarodowym, tj. za pomocą

formantów, których język ogólnonarodowy nie posiada. W stosunku do języka ogólnonarodowego terminologia dysponuje większym zakresem środków słowotwórczych, gdyż elementami słowotwórczymi w terminologii mogą być symbole, litery, cyfry: α -частица, β -распад ядер, β -радиоактивность, Б-взаимодействие, Б-заряженные тела, K_1 -мезон, K_2 -мезон. Niekiedy symbole zapisywane są wyrazami: альфа-лучи, бета-распад, гамма-квант, V-образное соединение V-образный двигатель, X-образное соединение, U-образное соединение.

Terminologia swobodniej posługuje się rodzimymi, zapożyczonymi i międzynarodowymi środkami słowotwórczymi jednocześnie. Na przykład: a) temat zapożyczony + formant rosyjski: блокировка, дифференцировка, автокарщик, компрессорщик, дипломник; b) temat rosyjski + formant zapożyczony: советизация, русизм, самодиффузия, сенаж; c) temat międzynarodowy + formant rosyjski: аэровоз, сверхгигант; d) temat rosyjski + formant międzynarodowy: советолог, астраханит, байкалит, микрорасстения, ультракороткий.

Mówiąc o tworzeniu terminologii przy pomocy formantów rodzimych należy zaznaczyć, że niektóre z nich zwiększają swoją produktywność właśnie w terminologii. Na przykład z dwóch formantów przymiotników -ин i -ов, które w języku ogólnonarodowym w wielu przypadkach tworzą równoznaczniki апельсинный, апельсиновый, w terminologii większego znaczenia nabiera -ов: цветовой светофор, стеновой блок, толчковая нога, сортовой стан i inne. Również formant -ка w rzeczownikach odczasownikowych zwiększa swoją produktywność w terminologii: обмотка, спиловка, откатка, отгрузка, доводка, шлифовка, прессовка, резка, маркировка, обточка, обкатка, загрузка, зарядка (аккумулятора) i wiele innych.

Większą aktywność w terminologii wykazują również formanty -ит, -изация, -аж, -изм, -тель, -тор: электролит, асбестит, усилитель, уплотнитель, указатель, тоннаж, пульверизация, механизм, аккумулятор, регулятор, стабилизатор.

Wiele terminów w języku rosyjskim powstało za pomocą wykorzystania formantów języków klasycznych: макро-, микро-, -граф, -графия, -лог, -логия, анти-, супер-, -трон, -дром i innych, co uwidoczniło się w przytoczonych wyżej przykładach (советолог, микрорасстения itd.). Zaletą tych formantów jest to, że posiadają one nieograniczone możliwości słowotwórcze i łatwo łączą się ze słowotwórczymi podstawami tworząc nowe „klasyczno-rosyjskie” terminy: термовязкоупругость, фотобумага, радиовещание, фотосъемка, античастица, антиокислитель, микроорганизм, микротвердость, микрофотоустановка, микрокиносъемка i wiele innych.

ГРАМАТЫЧНЕ ВЛАЌИВОЌИ ТЕРМІНЉ

Terminologia powstaje i funkcjonuje w obrębie języka ogólnonarodowego i dlatego jest rzeczą naturalną, iż nie posiada ona własnego systemu gramatycznego. Mimo to w terminologii można zauważyć niektóre charakterystyczne

tylko dla niej cechy w zakresie użycia pewnych kategorii gramatycznych (np. rodzaj, liczba, przypadek itp.).

Największą grupę terminów stanowią rzeczowniki. Przypomnijmy, że kategorie gramatyczne właściwe rzeczownikowi to kategoria rodzaju, liczby i przypadku. Oczywiście, że wszystkie te kategorie obejmują również terminologię i, biorąc ogólnie, wszystkie one funkcjonują prawie tak samo, jak w języku ogólnonarodowym, z niektórymi małymi różnicami. Najczęściej różnice te uwidoczniają się w kategorii liczby. Dotyczy to przede wszystkim rzeczowników materialnych, które według norm języka ogólnego nie powinny mieć liczby mnogiej. Na przykład: *масло, смола, нефть* w terminologii natomiast *маслá (зимние и летние), смóлы, нефти*.

Jakościowo inną grupę stanowią nazwy pojęć abstrakcyjnych, które w języku ogólnym mają tylko liczbę pojedynczą natomiast w terminologii również liczbę mnoga: *ширина — ширины (ширины радиолиний возбужденного водорода), длина — длины (размеры электрона), теплота — теплоты (в термодинамике), узкость — узкости (районы водной поверхности вблизи берегов)* i wiele innych.

W związku z kategorią rodzaju należy zaznaczyć, iż w terminologii częściej używa się obocznie dwóch rodzajów do określenia jednego terminu: *компонент — компонента, прилук — прилука, шлихт — шлихта* itp.

W terminologii technicznej obserwujemy większe niż w języku ogólnym użycie i szerzenie się końcówki *-a* rzeczowników rodzaju męskiego w mianowniku liczby mnogiej. Otóż jeszcze w latach pięćdziesiątych mówiło się *тормозы* współcześnie tylko *тормозá (Сож, s. 791)* i dalej *крейсерá (Сож, s. 296), лодманá (Сож, s. 322) штурманá (Сож, s. 885)*.

Stosunkowo dużą grupę terminów stanowią przymiotniki, czasowniki i imiesłowy.

Wśród przymiotników występują wszystkie trzy grupy znaczeniowe, tj. przymiotniki jakościowe, względne i dzierżawcze. Mimo pewnych stwierdzeń negujących obecność przymiotników dzierżawczych w terminologii⁷, są one stosowane tu dość często: *кориолисова сила, эйлерово критическое напряжение, ньютоновское притяжение* i tym podobne.

Przymiotniki względne najczęściej określają pojęcia w połączeniu z określonym rzeczownikiem. Na przykład: *световой сигнал (WSTGr, s. 1072), рельсовый соединитель (WSTGr, s. 1120), резиновый шланг (WSTGr, s. 1403), прорезиненная ткань (WSTGr, s. 1229)* i inne. Natomiast przymiotniki jakościowe mogą występować jako oddzielne terminy wyrażające samodzielne pojęcia: *виртуальный, визуальный, дифференциальный* i tym podobne.

Użycie form czasownikowych w tekście technicznym jest takie samo, jak w języku ogólnonarodowym dlatego ograniczę się tylko do podania przykładów

⁷ Zob. *Грамматика русского языка* t. 1, Москва 1952, s. 301.

czasowników — terminów: ремонтировать (WSTrp, s. 1012), сбалансировать (WSTrp, s. 1041), сжимать (WSTrp, s. 1071), синхронизировать (WSTrp, s. 1079), скользить (WSTrp, s. 1096), смазывать (WSTrp, s. 1107), соединять (WSTrp, s. 1121), спекать (WSTrp, s. 1135), трансформировать (WSTrp, s. 1248) i inne, od których w razie potrzeby można utworzyć różnorodne formy czasownikowe.

Terminami mogą być również formy odczasownikowe — imiesłowy. Na przykład: упаковывающий, укладываемый, фасующий, завертывающий, заворачивающий, формирующий.

Tutaj warto zasygnalizować ciekawy proces zastępowania terminów imiesłowowych przymiotnikami odczasownikowymi. Porównajmy dla przykładu następujące pary: упаковочная машина — упаковывающая машина, заверточная машина — завертывающая машина, формовочнозаверточный автомат — формовочнозавертывающий автомат, укладочная машина — укладываемая машина, фасовочная машина — фасующая машина.

W zamianie imiesłów przymiotnikami, oprócz tak zwanych czynników nie-lingwistycznych, które na pewno mają tutaj miejsce, można też wyróżnić czynnik językowy. Semantycznie przymiotniki te są równoznaczne z imiesłowami, ponieważ są one utworzone od rdzeni czasownikowych i zachowują właściwości oznaczające procesy tak jak imiesłowy. Słowotwórczo natomiast przymiotniki są wydajniejsze dlatego, że, jak twierdzi W. P. Danilenko, „они находятся в одном ряду с однокоренными словами — отглагольными именами действия, именами лиц”⁸; na przykład: расфасовка — расфасовочный — расфасовщик, укладка — укладочный — укладчик, упаковка — упаковочный -упаковщик itp.

Podjęta próba przedstawienia semantycznych i gramatycznych właściwości i odrębności terminów technicznych pozwala stwierdzić, że między terminologią a językiem ogólnonarodowym nie ma ostrego rozdziału, lecz przeciwnie, istnieją tutaj dość istotne związki tak w płaszczyźnie semantycznej, jak i gramatycznej. Natężenie tych związków jest różne w zależności od charakteru samych terminów, należy bowiem silnie podkreślić fakt, że rozpatrywana pod tym kątem widzenia terminologia nie jest jednolita: część terminów jest stosunkowo zbliżona do języka ogólnonarodowego, część — szczególnie pod względem semantycznym — jest bardziej od niego oddalona.

Największą grupę terminów stanowią rzeczowniki, następnie przymiotniki, czasowniki i imiesłowy. Tymi częściami mowy i formacjami rządzą w terminologii w zasadzie takie same, jak w języku ogólnym, prawa gramatyczne, z tym że można tu zauważyć pewne, właściwe tylko terminologii sposoby słowotwórcze względnie końcówki przypadkowe.

⁸ В. П. Даниленко, *Лингвистические требования...*, op. cit., s. 16.

Należy zaznaczyć, że wymogi stawiane terminom (patrz cyt. 1) nie zawsze są przez nie spełniane w praktyce, dlatego też niezbędne jest dalsze prowadzenie prac badawczych w celu uporządkowania i uściślenia terminologii technicznej.

КАЗИМЕЖ ГУРСКИ

СЕМАНТИЧЕСКИЕ И ГРАММАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ
ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ

Резюме

В статье предпринята попытка описания терминов русского языка на примере автомобильной терминологии с точки зрения их семантических и грамматических особенностей. Цель работы — выявить связи терминологии с общелитературным языком, а также показать характерные черты, присущие только терминологии. Автор на основании многих примеров приходит к выводу, что между терминологией и общелитературной лексикой нет непроходимой пропасти, а наоборот, эта часть лексики подвержена семантическим (полисемия, синонимия, антонимия) и грамматическим законам общелитературного языка, с тем, что здесь используются иногда собственно терминологические приемы образования терминов.

SEMANTIC AND GRAMMATICAL PROPERTIES OF TECHNICAL TERMS

by

KAZIMIERZ GÓRSKI

Summary

In the present article an attempt has been made at a description of technical terms of the Russian language on the basis of terminology concerning cars, from the point of view of their semantic and grammatical properties in order to reveal relations of terminology with the colloquial language as well as to grasp the features, characteristic of this terminology only. The author comes to the conclusion, on the basis of numerous examples, that there is no sharp division between the terminology and the nation-wide language but there exist many relations as on the semantic plane (polisemy, homonymy, synonymy, antonymy) as well as on the grammatical one. The terms are in principle governed by the same grammatical rules as in the general language with the exception that one may ascertain here ways of word-formation proper to this terminology only.